

HZ.PEYGAMBER DÖNEMİNDEN SONRA SAHABİLİK İDDİASI

Dr.Seyit AVCI
Alibeyhüyüğü Çok Programlı Lisesi

The Claim of Being Sahabi (Companionship of Prophet) After The Time of Prophet

After the death of Prophet Muhammad, there had been some people claiming that they saw the prophet, lived with him and listened hadith from him in the long period of time passed through despite it was not possible historically. Those so-called sahabi people whose numbers were highly a lot benefited from the Muslim people by exploiting their religious feeling saying that they lived for a long time with the prayer blessing of the Prophet Muhammad. In the period of Sufism, some Sufis claimed that they saw people through a moral way called as yaqaza and heard hadith from him, so reached the degree of being sahabi (Companionship of Prophet).

GİRİŞ

HZ.Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnetin anlaşılmasında, bir hayat tarzı olarak benimsenip uygulanmasında, sahabe nesli önemli bir yere sahiptir. Hadislerde "Nesillerin en hayırlıları"¹ olarak nitelendirilen bu insanlar, gerek hadis rivayetinde ve gerekse İslâmiyet'in daha sonraki kuşaklara öğretilmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Sahabiler, dün olduğu gibi bugün de müslümanların gönüllerinde seçkin bir yere sahiptirler. Kur'an ayetleri ve Hz.Peygamber'in hadisleri onları öven ifadelerle doludur². Bu açıdan onları tanımak, dinî literatürde son derece önemlidir. Sahabi olmayanları sahabi

¹ Buhârî, Şehâdet 9, Rikâk 7; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 212; Tirmizî, Fiten 45; İbn Mâce, Ahkâm 27.

² Ayetler için bk. Âl-i İmran (3), 110; Enfal (8), 74; Tevbe (9), 100; Fetih (48), 29; Hadisler için bk. Buhârî, Ashâbu'n-Nebi 1, 5; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 207, 214, 221; Ebû Dâvûd, Sünnet 9; Tirmizî, Menâkıb 56; İbn Mâce, Ahkâm 27.

saymamak, onları tâbiin ile karıştırmamak gibi maksatlarla hadis edebiyatı tarihinde her bir sahabe üzerinde titizlikle durulmuş, her birinin hal tercemesi ve hayat hikayesi yazılarak ciltler dolusu sahabe biyografileri meydana getirilmiştir. İbn Sa'd (ö.230/844)'ın et-Tabakâtü'l kübrâ'sı, İbn Abdilberr (ö.463/1071)'in el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb'ı, İbnü'l-Esir (ö.630/1233)'in Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe'si ve İbn Hacer (ö.852/1448)'in el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe'si bugün basılmış olarak elimizde bulunan en meşhur eserlerdir³. Bu eserlerin yanı sıra Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan İslâm Ansiklopedisi sahabe biyografileri hakkında derli-toplu ve son derece detaylı bilgi veren en yeni çalışmalardan biridir.

Hz.Peygamber'in müslüman çağdaşları demek olan bu insanların hepsi, Asr-ı Saâdet'te ve onu takip eden ilk yüzyılda yaşamışlardır⁴. Fakat ne yazık ki, tarih içinde peygamber kavramı dahil⁵, hadisleri ve dinin yüce saydığı en kutsal değerleri dahi istismar eden, çığırından çıkaran bir takım teşebbüsler sahabe kavramına da uzanmıştır. Yalan söylemenin, görmediği şeyi gördüm demenin ağır günah sayıldığı İslam Dini'nde inancı zayıf, şahsi ihtiraslarının kurbanı olan bir takım kişiler, yüzyıllar sonra Hz.Peygamber'i görmek gibi akıl almaz bir iddianın peşine düşmüşlerdir. Halbuki bir kimsenin sahabe olduğu soyut bir iddiadan öte, bazı ilmî ölçülerle tespit edilir. Hadisçilere göre bir kimsenin sahabe oluşu şu dört yoldan birisiyle bilinir. Bu yollar, a) tevatür, b) şöret, c) meşhur bir sahabinin şehadeti, d) ikrar, yani kendisinin "ben sahabyim" demesidir. Bu durumda kendisinin sahabe olduğunu söyleyen kişinin adaletli ve hicri 110/728 yılından önce yaşamış olması şarttır. Zira en son sahabe Ebu't-Tufeyl b. Âmir b. Vâsile'nin bu tarihte vefat ettiği bilinmektedir. Bundan dolayı bu tarihten sonra sahabe olduğunu iddia edenlerin sözlerine itibar edilmemiştir⁶. Dolayısıyla bu tarihten sonra bir insanın sahabe olabilmesi söz konusu olmamasına rağmen İslam tarihinde bazı kişilerin böyle bir iddiada bulduklarını görmüştür. Bu sözde sahabe iddialarının dışında bir de bazı sülâhlerin sahabilik iddiaları vardır. Sözde sahabilik iddiası bugün için gündemini kaybetmiş olmakla birlikte, tasavvufta iddia edilen sahabilik iddiası bugün de bundan sonra da gündemden düşmeyeceğe benzemektedir. Bu iddialar şekil açısından birbirinden farklı olduğundan konunun iki ayrı başlık altında incelemesi uygun olacaktır.

³Adı geçen eserlerin tanıtımı için bk. Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1989, s. 229-242. Sahabe ile ilgili eserlerin listesi için bk. Kettânî, er-Risâletü'l-mustatrafe libeyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrefe, İstanbul 1986, s. 126-128.

⁴Hâkim, Marifetü ulümi'l-hadis, Beyrut 1977, s. 22-24; Hatib el-Bağdâdî, el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye, Medine ts., s. 49-52; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, Kahire, 1970, I, 19; İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-hadis, (thk. Nuruddîn İtr), Dımeşk 1984, s. 293; Süyûtî, Tedrîbu'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî, (thk. Abdülvehhab Abdullatif), Beyrut 1979, II, 208; Ahmed Naim, Tecrid Tercemesi (Mukaddime), Ankara 1981, I, 13.

⁵Meselâ, Râfizilerden Muğira b. Saïd el-Küfî adlı kişi peygamberlik iddia edenlerdendir. İbn Arrâk, Tenzihu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şenîati'l mevzûa, Beyrut 1981, I, 119.

⁶İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 294; Süyûtî, a.g.e., II, 213; Okıç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, İstanbul 1959, s. 25.

A. İSLAM TARİHİNDE SAHABİLİK İDDİASI

Hız.Peygamber'i gören en son sahabinin hicri 110/728 yılında vefat etmiş olması ittifakla kabul edildiği halde⁷, İslam tarihinde Hız.Peygamber'in vefatından uzun yıllar, hatta asırlar sonra sahabi olduğunu iddia eden insanlar ortaya çıkmıştır. Hız.Peygamber adına yalan uydurmanın, onu görmediği halde gördüm demenin, manevî sorumluluğunu tam anlamayan bu gibi insanların çıkış sebepleri üzerinde olumlu bir kanaat beslemek ne yazık ki mümkün değildir. Tamamen maddi çıkar ve kişisel ihtiraslar çerçevesinde ele alınması gereken bu anlamsız sahabilik iddiası müslüman ahlakıyla bağdaşmamaktadır. Muhammed (a.s.)'ın ümmetine verilen ömrün genellikle altmışla yetmiş arasında az bir zaman olduğu⁸ gerçeğini göz ardı ederek kendilerine yüzyıllarca ömür biçen sahte sahabililer, bir bakıma Allah Teâlâ'nın kâinattaki sünnetini de hiçe saydıklarını göstermiş olmaktadırlar. İnsanlara biçilen ömür süresi çoğu zaman sınırlı iken, kendilerini uzun zaman yaşayanlar mânasına gelen muammerün kelimesiyle tanıtan bu kişiler, doğrudan Hız.Peygamber'le görüşüklerini, ondan hadis dinlediklerini iddia etmişlerdir. Kaynakların muammeründen olduğunu kaydettiği 34 kişinin alfabetik sıraya göre isimleri şu şekildedir:

Abdullah b. Ahmed b. Ebû Zabye el-Haccâm el-Basrî, Ahmed b. Ali en-Nasibî⁹, Amr b. Hafs ed-Dimeşkî, Câbir b. Abdullah el-Yemâmî¹⁰, Cafer b. Nastur er-Rumî, Cübeyr (Cübeyb) b. el-Hâris, Dînâr el-Habeşî¹¹, Ebû Hâlid es-Sekâ¹², Ebü'l-Hasen Nevfel b. er-Râî, Ebû Hüdbe İbrahim b. Hüdbe el-Kaysî el-Fârisî el-Basrî¹³, Hasen b. Rekzevân el-Fârisî¹⁴, Hırâş b. Abdullah¹⁵, Hût b. Mürre b. Alkame, İbn Ebi'd-Dünya, İbrahim b. Muhammed el-Ensârî, İbrahim b. eş-Şerâbî, İsa b. Abdullah el-Osmânî¹⁶, Kays b. Temîm et-Tâî el-Eşec, Mansur b. Huzâme, Mamer (Muammer) b. Bureyk, Mektebe b. Melkân el-Havârizmî, Muammer Habeşî, Muammer Mağribî, Muammer mine'l-cin Şemhûreş, Muammer es-Sahâbî, Musa b. Abdullah et-Tavîl¹⁷, Muzaffer b. Âsım el-İclî¹⁸,

⁷ bk. 4 numaralı dipnottaki kaynaklar.

⁸ "أعمار أمتي ما بين الستين إلى السبعين وأقلهم من يجوز ذلك" aşanlar azdır." Münâvî, Feyzu'l-kadir şerhu'l-Câmii's-sağîr, Beyrut ts., II, 11.

⁹ V. Asırda Dımaşk kadısı idi. Hadis uydurdu. İbn Arrâk, a.g.e., I, 31.

¹⁰ II. yüzyıldan sonra Hasan el-Basrî'den hadis rivayet eden, yalan söyleyen biridir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 44.

¹¹ Enes b. Mâlik'in azat ettiği kölelerdendir. Onun üzerinden uydurma hadis naklederdi. İbn Arrâk, a.g.e., I, 59.

¹² 209/824 senesinde İbn Ömer'i, Enes b. Mâlik'i gördüğünü, onlardan hadis dinlediğini iddia eden sahtekarlardandır. İbn Arrâk, a.g.e., I, 131.

¹³ Ebû Hâtim ve başkaları kezzâb, yalancı olduğunu söylemişlerdir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 25.

¹⁴ 313/925 yılından sonra Vâsıt'ta Hız.Ali'den hadis rivayet etmiş, 320 küsur yaşında olduğunu ileri sürmüştür. Uydurma hadisler naklederdi. İbn Arrâk, a.g.e., I, 49.

¹⁵ Enes'ten hadis rivayet eden yalancı ravilerdendir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 57.

¹⁶ Yalanla itham edilen ravilerdendir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 94.

¹⁷ Enes'ten rivayet etmiştir. İbn Hıbbân ve diğerleri onun uydurma hadis naklettiğini söylemişlerdir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 120.

¹⁸ Bazı sahabililerle karşılaştığını iddia eden sözde tâbiilerdendir. Yalancılardan biridir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 118.

Rebî b. Mahmud el-Mardinî, Reten b. Abdullah el-Hindî, Sa'd b. Ali Ebu'l-Vefâ en-Nesevî, Serbâtek el-Hindî, Yağnem b. Sâlim¹⁹, Yüsr b. Abdullah el-Mısrî, Zeyd b. Temîm el-Kilâbî²⁰.

Muammerûndan oldukları halde tanıtımı yapılmayanlar, sahabilik iddia eden kişiler olduğundan onlar ayrı başlık altında ele alınacaktır. İbn Hacer (ö.852/1448), yukarıda adları geçen bu kişileri el-Muammerûn adlı eserinde geniş bir şekilde tanıttığını söylemektedir. Ebû Gudde, bu eseri göremediğini, konuya önem veren araştırmacıların bu kitaba ulaşmak için çaba göstermelerini, onu yayımlayarak eseri ihya etmelerini tavsiye etmektedir²¹.

H.z.Peygamber'in ashabı olduklarını iddia eden bu kişiler, onunla doğrudan görüşmelerini, kendisiyle birlikte olduklarını, hiçbir isnad zincirine gerek duymadan açık ve net olarak ifade edebilmişlerdir. Hadislerin rivayetinde gerekli olan isnad zincirinin onlara uygulanmaması işlerini daha da kolaylaştırmış, böylece aleyhlerine doğabilecek eleştiri ve tenkitlerden de yakalarını kurtarmışlardır. Zira normalde ravilerin doğru söyleyip söylemediği konusunda tereddüt edildiği zaman raviler hesaba çekilmiş, neyi ne zaman, kimden, nerede işittiği sorulmuştur²². Nitekim Süfyan es-Sevrî (ö.161/777), "Raviler yalan söylemeye başlayınca, biz de onlara tarih silahıyla karşı koyduk"²³ derken bu gerçeğe işaret etmiştir. Ayrıca tarih bilmenin faydasına değinen bazı ilim adamları da yalancıları tanıma konusunda kendilerine tarih kadar yardım eden bir şey olmadığını, tarih sayesinde raviye ne zaman doğduğunu sorma imkanı bulduklarını, şayet rivayet ettiği şeyhin vefat tarihi biliniyorsa onun cevabına bakarak yalan mı, yoksa doğru mu söylediğini anladıklarını ifade etmişlerdir²⁴. Kaynakların bu konuda zikrettikleri bir örneğe göre, Ömer b. Musa (ö.157/774 civarı) Humus'a geldiği zaman halk, mescide giderek ondan bir şeyler dinlemek için çevresinde toplanır. Ömer, ikide bir "حدثنا شيخكم الصالح : Salih şeyhiniz bize rivayet etti" diyerek rivayette bulunur. Bunu o kadar tekrar eder ki, sonunda mecliste bulunan Ufeyr b. Ma'dân (ö. II/VIII. asır) dayanamayarak; "Bu salih şeyhimiz kimdir? Adını söyleyin de öğrenelim" der. Adamın söz konusu ettiği salih şeyhin Halid b. Ma'dân olduğunu öğrenince, onunla nerede, ne zaman görüştüğünü sorar. 108/726'da Ermeniye Savaşı'nda görüşmelerini söylemesi üzerine Ufeyr, adama Allah'tan korkmasını, Halid b. Ma'dân'ın 104/772'de vefat ettiği halde nasıl oluyor da ölümünden dört sene sonra onunla görüştüğünü, üstelik onun hiçbir zaman Ermeniye'de savaştığını söyleyerek adamın yalanını ortaya çıkarır.²⁵ Ravilere tatbik edilen tarih silahı, ilk yüzyılda sahabilik iddia edenlere karşı fazla kullanılmamış olsa da hicri 110/728 yılından sonra, sözde sahabilere tanıma en etkili silah olmuştur. İslam tarihinde muammerûndan

¹⁹ Hz.Ali'nin azatlı kölesidir. Ondan ve Enes b. Malik'ten hadis rivayet etmişse de Enes'ten olan rivayetleri mevzû kabul edilmiştir. İbn Arrâk, a.g.e., I, 129.

²⁰ Karî, el-Masnu fî marifeti'l-mevzû (thk. A. Ebû Gudde), Beyrut 1389, s. 245-246, 274, (Ebû Gudde'nin dipnotları).

²¹ Karî, a.g.e., s. 274, (Ebû Gudde'nin dipnotu).

²² Hatib, a.g.e., s. 119-120.

²³ Hatib, a.g.e., s. 119.

²⁴ Kandemir, M. Yaşar, Mevzu Hadisler, Ankara 1980, s. 185.

²⁵ Hatib, Kifâye, s. 119; Kandemir, a.g.e., s. 185.

olduklarını ileri sürenlerin sayısı kırka yakın olmakla birlikte, içlerinde sahabilik iddia edenlerin sayısı bu rakamdan biraz daha aşağıdadır. Kaynaklara isimleri ve hal tercümeleri geçen bu sözde sahabelerin en meşhurları şunlardır:

1.Meklebe b. Melkân

Emevi Devleti'nin son zamanlarında ortaya çıkan Meklebe, Hz.Peygamber'le yirmidört gazvede birlikte bulunduğunu, onunla omuz omuza müşriklerle savaştığını iddia etmiştir²⁶. Uzunca devam eden bu rivayet içinde Meklebe, elini Resûl-i Ekrem (s.a.)'in göğsüne soktuğunu, çıkardığında elinin parıldamaya başladığını söyler. İddia edilen bu nurlu el Meklebe'nin o kadar işine yarar ki, kendisinin sahabi olduğunu kabul etmeyen Farslılar –Meklebe'nin kendisi de Fârisî'dir- onu Horasan emirinin huzuruna götürürler. Kendisini görmeye gelen halkın kimi onu tasdik ederken, kimi de reddeder. Bunun üzerine onlara Hz.Peygamber'den nurlandığı iddia edilen sağ elini gösterir, onlar da Meklebe'yi tasdik ederler. Nurlu el olayının daha detaylı şekli şöyledir: Hz.Peygamber'in müşriklerle yaptığı bir savaşta müşrikler, müslüman ordunun su yolunu tutarlar. Meklebe, susuzluktan dolayı sıkıntılı anlar geçiren Resûl-i Ekrem (s.a.) için su aramaya çıkar. Kumluk bir arazide bulduğu ıslak bir yeri kazarak su çıkaran Meklebe, matarasını doldurarak Resûl-i Ekrem (s.a.)'e getirir. Sudan içen ve abdest alan Resûl-i Ekrem (s.a.), Meklebe'ye elini göğsüne koymasını emreder. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in göğsüne elini sokan Meklebe, elini çektiği zaman elinin parlamaya başladığını görür. Meklebe parlayan bu nurlu eli gündüz kimseye göstermek istemez. İstekilere ancak geceleyin gösterir. Tarihi rivayetler doğru ve güvenilir ise, o sıralarda Meklebe'nin yüz altmış beş yaşlarında olduğu nakledilir²⁷. Yaşlıktan dolayı dişleri dökülen Meklebe, Kufe'de doğmuş, Horasan'da yetişmiştir²⁸. İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201)'ye göre sahabe içinde Meklebe isminde hiç kimse bulunmamaktadır²⁹. Bu da onun yalancı, düzenbaz biri olduğunu gösterir. Meklebe'nin Hz.Peygamber'den naklettiğini iddia ettiği kudsi bir hadise göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: " إني لأستحي من شيخ بلغ سنا من أمة محمد ان : Ben Muhammed ümmetinden belli bir yaşa ulaşan ihtiyar günahları ve kötülükleri üzerinde tutmaktan utanırım"³⁰.

2.İbn Ebi'd-Dünya

300/912 tarihinden sonra ortaya çıkmış, sahabilik iddia etmiştir. İbn Ebi'd-Dünya diye meşhur olan Osman b. Hattab, Hz.Ebû Bekir döneminde doğduğunu ileri sürmüş, bu lakabı kendisine Hz.Ali'nin verdiğini söylemiştir. Sıffin Savaşı'nda Hz.Ali'nin bineğinin özengisini tuttuğunu, onun " مد الله في عمرك مدا : Allah ömrünü uzun eylesin" diye dua ettiğini iddia eden bu kişi, Hızır ile

²⁶ Zehebî, Mizânü'l-i'tidâl, Beyrut 1995, VI, 511.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd, Beyrut ts., XIII, 127.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., XIII, 127; Zehebî, a.g.e., VI, 511; İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, Beyrut 1986, IV, 53, 86.

²⁹ Tarablusî, el-Keşfü'l-hasîs, Beyrut 1987, s. 261.

³⁰ İbn Hacer, a.g.e., IV, 86.

karşılaştığını ve ondan 400 sene yaşayacağını öğrendiğini haber vermiştir. Tancalı³¹ olan bu adam 327/938'de ölmüştür³². Karî (ö.1014/1605), İbn Ebi'd-Dünya'dan tek isnadla nakledilen rivayetlerin uydurma olduğunu söyler³³. O da diğerleri gibi, yalancı, sahtekarlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Hz.Ali'yi görmediği halde ondan " من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار : Kim benim üzerimden yalan söyleirse cehennemdeki yerine hazırlansın" hadisini nakletmiştir³⁴. Bu hadisi rivayet eden akıllı başındaki bir müslümanın kitaplara isminin bir kezzâb olarak kaydedilmesini anlamak ne yazık ki mümkün değildir³⁵.

3.Muzaffer b. Âsım

Bu kişi de sahte sahabilerdendir. 320/932 yılından sonra Samarra³⁶ dolaylarında hadis neşretmeye çalışan bu adam, bazı sahabilerle görüştüğünü söylemiştir. Rivayetlerinin çoğunu kendisi gibi olan Meklebe b. Melkan'dan almıştır³⁷. İbnü'l-Cevzi (ö.597/1200), onun yalan söylediğini, İbn Hacer (ö.852/1448) de yalancılardan biri olduğunu söylemiştir³⁸.

4.Cafer b. Nastur er-Rumî

Hız.Peygamber'den dört asır sonra sahabi olduğunu iddia eden sözde sahabilerdendir. 350/961 senesine doğru Fârâb³⁹ bölgesinde ortaya çıkan bu kişi, Tebük Gazvesi'nde Hz.Peygamber'in yanında bulunduğunu, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in elinden düşen kamçısını hemen atından inerek kendisine verdiğini, bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.)'in "Allah ömrünü uzun etsin" diye dua ettiğini, bu dua bereketiyle aradan geçen üçyüzyirmi sene boyunca yaşadığını⁴⁰, duayı aldığı sırada otuz yaşlarında olduğunu söylenmiştir⁴¹. Zayıf ravilerden bahseden ed-Duâfâ kitaplarına bile alınmayacak derece yalancı biri olduğundan bahsedilir⁴².

³¹ Mağrib, diğer bir adıyla Fas'ta Cebel-i Târik üzerinde bulunan bir şehirdir.Yakût el-Hamevî, Mucemü'l-büldân, Beyrut 1979, IV, 43.

³² İbn Hacer, a.g.e., IV, 135-140.

³³ Karî, a.g.e., s. 239.

³⁴ Karî, a.g.e., s. 239, (Ebû Gudde'nin dipnotu).

³⁵ Sahabe ile görüşmediği halde onlardan hadis rivayet eden daha başkaları da vardır. İbrahim b. Hüdbe, Dinar b. Abdullah, Hırâş, Yağnem b. Sâlim, Ya'lâ b. el-Eşdak, Musa et-Tavil, Kesir b. Süleym bunlardandır. Hâkim en-Neysâbüri bu kişilerden nakledilen rivayetlerden hiçbirinin işe yaramayacağını, uydurma olduğunu söyler. Karî, a.g.e., s. 240, (Ebû Gudde'nin dipnotu). Bu çalışmanın dışında bir de "Tâbiîlik İddia Edenler" başlıklı bir araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

³⁶ Irak'ta Bağdâd'ın kuzeyinde Dicle nehir üzerinde tarihi bir yerleşim merkezidir. Aslı "Sürre men raâ" olan bu yer 221/836 bir süre Abbâsî Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. Yakût, a.g.e., III, 173-178.

³⁷ Zehebî, a.g.e., VI, 451.

³⁸ İbn Arrâk, a.g.e., I, 118.

³⁹ Türkistan'ın eski bir şehri olan Fârâb, bugün Kazakistan sınırları içindedir.Yakût, a.g.e., IV, 224; Kaya, Mahmut, "Fârâbî", DİA., İstanbul 1995, XII, 145.

⁴⁰ Zehebî, a.g.e., II, 150, VI, 517, VII, 18.

⁴¹ Zehebî, a.g.e., VII, 19.

⁴² İbn Arrâk, a.g.e., I, 46; Karî, a.g.e., s. 240.

على فقد جفاني : Kim gül koklar da bana salât etmezse bana saygısızlık etmiş olur"⁴⁹.

7.Cübeyr (Cübeyb) b. el-Hâris

Cübeyr de sözde sahabilerdendir. 576/1180 tarihinde Abbasi halifelerinden Nasır, yanındakilerle birlikte av gezintisine çıktığı bir sırada yolda Arap kabilelerinden birine uğrar. Kabile ileri gelenleri halifeye gereken izzet ve ikramı gösterdikten sonra, kendilerinde çok değerli bir cevher bulunduğunu haber verirler ve: "Hepimiz Resûlullah ile Hendek Savaşı'nda bulunan ve hâlâ hayatta olan bir babanın çocuklarıyız" derler. Halife merakla babalarının adını sorar. Onun Cübeyr b. el-Hâris olduğunu öğrendikten sonra ihtiyarını görmek için çadırına giderler. Bu sözde sahabi halifeye bir beşik içinde gösterilir ve halifeye tanışırılır. Cübeyr b. el-Hâris, halifeye Hendek Savaşı'na katıldığını ve Hz.Peygamber'in kendisine bazı tavsiyelerde bulunduğunu anlatır⁵⁰.

8.Rebî b. Mahmud

599/1202 tarihinde aynı iddia ile ortaya çıkanlardan biri de Mardin'li sûfi Rebî b. Mahmud'dur. İbn Hacer (ö.852/1448), Rebî'in Medine'de bulunduğu bir sırada rüyada Hz.Peygamber'i gördüğünü, ondan bazı şeyler işittiğini, uykudan uyanınca da bunun gerçek olduğunu zannederek böyle bir iddiada bulunduğunu söyler⁵¹. Rüyada veya manevi bir görüşme ile sahabi olunup olunamayacağı konusu ileride gelecektir. İbn Arâk (ö.963/1556), onun deccâl, müfteri biri olduğu görüşündedir⁵². Rebî'in 652/1254'te Kudüs'te öldüğü söylenmiştir⁵³.

9.Mamer (Muammer) b. Bureyk

600/1203 yılından sonra sahabilik iddia eden Mamer veya Muammer b. Bureyk de Hz.Peygamber'den hadis işittiğini söyleyenlerdendir. Bunun da aşağıda gelecek olan Hintli Reten guruhundan bir sahtekar olduğunu söyleyen Zehebî (ö.748/1347), rivayet ettiği uydurmalarından bir kısmını gördüğünü söylemektedir⁵⁴. Bu uydurma hadislerden ikisi şu şeklidir: " يشيب المرء ويشب منه أربعة يصلبون على شفير جهنم الجائر في حكمه والمتعدي على رعيته والمكذب بالقدر وبأغص آل محمد " . " Dört kişi cehennem kenarında asılır: Hükmünde haksızlık yapan, emri altındakilere karşı aşırı giden, kaderi yalanlayan ve Muhammed ailesine buğzeden"⁵⁶.

⁴⁹ İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, IV, 476.

⁵⁰ Zehebî, el-Muğnî fi'z-zuafâ, I, 128 ; İbn Hacer, a.g.e., II, 97; a.mlf., İsbâbe, I, 545; İbn Arrâk, a.g.e., I, 44; Kandemir, a.g.e., s. 73.

⁵¹ İbn Hacer, İsbâbe, II, 519.

⁵² İbn Arrâk, a.g.e., I, 59.

⁵³ Zehebî, el-Muğnî, I, 229; a.mlf., Mizân, III, 66; İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, II, 446.

⁵⁴ Zehebî, Mizân, VI, 483; İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, VI, 68; a. mlf., İsbâbe, VI, 368; İbn Arrâk, a.g.e., I, 119.

⁵⁵ İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, IV, 68.

⁵⁶ İbn Hacer, a.g.e., VI, 68.

10. Ebü'l-Hasen Nevfel b. er-Râî

600/1203 tarihinden sonra Türkistan'da ortaya çıkan Ebü'l-Hasen Nevfel b. er-Râî de sahabilik iddia edenlerden bir diğeridir. Bu kişi ayın yarılma mucizesinin gerçekleştiği gece Hz.Peygamber'i sırtında taşıdığını iddia etmiştir⁵⁷.

11. Reten b. Abdullah

Sahabilik iddia edenlerin en ileri gideni ve en büyüğü Hintli Reten b. Abdullah'tır. 632/1234 veya 709/1309 tarihinde ölen Reten, tamamen asılsız ve gerçek dışı bir iddia ile yedi asra yakın bir zaman yaşadığını söylemiştir. Müttekaddimûna ait sahabe biyografilerinde ismi geçmeyen Reten'i Zehebî (ö.748/1347), et-Tecrîd'ine sırf işine hayret ettiği için dolayı almıştır. Zehebî'ye göre onun altıncı asırdan sonra doğuda ortaya çıktığı iddia edilen Reten, sahabilik iddia eden, çevresinde bazı cahillerin toplandığı, lanetli bir İblis'ten başka bir şey değildir. Hz.Peygamber'i görüp ondan hadis dinlediğini söyleyen Reten, daha da garip şeyler ortaya atarak kendisinin sahabenin en hayırlısı olduğunu ileri sürmüştür. Hakkında şüphe edilmeyen deccalın biri olan Reten, sahabilere yalan söylememesine karşın kendisi yalan söylemiştir⁵⁸. Uzun ömürlü oluşunu Hz.Peygamber'in altı defa yaptığı duaya borçlu olduğunu ifade etmiştir. Bir yandan çocukluk sıralarında, Mekke-Cidde yolu üzerinde deve otlatmakta olan Hz.Peygamber'i görüp kucağında taşıdığını belirtirken, diğer yandan Hendek Savaşı'nda Hz.Peygamber'e Hint hurması ikram ettiği zaman henüz on altı yaşında bulunduğunu söylemek suretiyle açıkça çelişkiye düşmüştür⁵⁹. Halkın hoşuna gidecek hikayeleri anlatarak onların kalbini kazanma yollarını bilen Reten, Hz.Fatıma'nın düğününde diğer sahabililerle birlikte def çalıp raks ettiklerini, bunu Hz.Peygamber'e anlattıkları zaman onun bundan memnun kalıp kendilerine dua ettiğini söyler⁶⁰. Reten'i görüp dinlemek üzere uzak diyarlardan Hindistan'a gelen alimler bile vardır⁶¹. Zehebî (ö.748/1347), Allah Teâlâ'ya karşı çok cüretli ve utanması az dediği bu adam için Kesru Veseni Reten, (Reten Putunun Parçalanması) adlı bir risale yazarak onun yalanlarını reddetmiştir⁶². İbn Hacer (ö.852/1448) bu risaleyi görmüş, eserlerinde ondan nakiller yapmıştır⁶³. Murtaza ez-Zebidî (ö.893/1488), Reten'in rivayet ettiği hadislerden derlenen er-Reteniyât adlı bir risaleyi mütâlaa ettiğini söylemektedir⁶⁴. el-Erbaûne'l-müntehabât min müntehabâtî'r-reteniyât adlı bir eser de 1326 ve 1347 yıllarında Mısır'da basılmıştır.

Reten olayı çok da hafife alınmamıştır. İşin iç yüzünü bilmeyenler ona inan-

⁵⁷ Zehebî, Mizân, V, 355; İbn Hacer, a.g.e., VII, 33; a. mlf., İsbâbe, VII, 98.

⁵⁸ İbn Hacer, İsbâbe, (el-İstîab'la birlikte), I, 532.

⁵⁹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, Beyrut 1985, XXII, 367; a. mlf., el-Muğnî, I, 230; Mizân, III, 70; İbn Hacer, İsbâbe, II, 523.

⁶⁰ İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, II, 451.

⁶¹ İbn Hacer, a.g.e., II, 453.

⁶² Zehebî, Siyer, XXII, 367-368; a. mlf., Mizân, III, 70.

⁶³ İbn Hacer, a.g.e., II, 450.

⁶⁴ Karî, a.g.e., s. 178, (Ebû Gudde'nin dipnotu).

mış, hakkında iyi zan beslemişlerdir. Nitekim Halil es-Safedî (ö.764/1363)⁶⁵ ve meşhur lügatçı Mecdüddin Şirâzî (ö.817/1415)⁶⁶ gibi ilim adamları, Reten'in sahabi olabileceğini söyleyerek Zehebî'nin söz konusu risalesini beğenmemişlerdir. Böylesine değerli iki âlimin Reten'e inanmalarını anlaşılır gibi değildir. Demek ki beşerin şaşırıp, yanıldığı, zaaf noktalarının bulunduğu gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. İbn Hacer, Yemen kadılığı yaptığı bir sırada hocası olan Mecdüddin Şirâzî ile Yemen'in Zebîd şehrinde karşılaştığını, bu meseleyi bizzat kendisine sorduğunu söylemektedir. Şirâzî, cevap olarak kendisinin Hindistan'a gittiğini, Reten'in yaşadığı yere uğradığını, orada atalarından pek çok kimsenin Reten kıssasını anlattığını duyduğunu söyleyerek Zehebî'nin Reten'in mevcudiyetini inkar etmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. İbn Hacer, bunun üzerine Zehebî'nin onun varlığını kesin kez reddetmediğini, böyle bir kimsenin yaşayıp yaşamadığı konusunda tereddüt ettiğini söylediğini, bunun için onun mazur olduğunu ifade etmiştir⁶⁷. Şirâzî, Kâmûsu'l-muhîr adlı eserinde sahabi olmayıp, yalancı biri olduğunu, sahabilik iddia edip bunda da tasdik edildiğini, rivayetlerini onun arkadaşlarının arkadaşlarından dinlediğini söylemiştir⁶⁸. Bu durumda onun önceki görüşünden vaz geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Hacer de şayet Reten'in bir sahabi olsaydı II. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar geçen asırlar boyunca tanınıp bilinmesi gerektiğini, hiç değilse sahabe ve hadis ravileri hakkında yazılmış olan yüzlerce eserlerden birinde adının geçmesi gerektiğini söyleyerek onun sahabilik iddiasını reddetmiştir. Ayrıca İbn Hacer, Reten'in doğrudan doğruya Hz.Peygamber'den duyduğunu iddia ettiği 300 tane hadisten de bazı örnekler vermiştir⁶⁹. Reten öldükten sonra oğlu Mahmud, onun saçmalıklarını daha da çoğaltmış ve babasının şakku'l-kamer olayını gördüğünü anlatmıştır. Zehebî (ö.748/1347), zaten büyük bir yalancı olan Reten hakkında bir sürü efsane uydurulmuş olduğunu söyler⁷⁰. İbn Hacer, el-İsâbe'sinde Reten'e geniş yer vermiştir⁷¹. Reten'in bizzat Hz.Peygamber'den rivayet ettiği hadislerden bazıları şöyledir: " قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم تحت شجرة أيام الخريف فهبت الريح فتناثر الورق : حتى لم يبق عليها ورقة قال ان المؤمن إذا صلى الفريضة في الجماعة تناثرت عنه الذنوب كما تناثر هذا الورق : Resûlullah (s.a.) ile sonbahar günlerinde bir ağaç altında birlikteydik. O sırada bir rüzgar esti. Ağaçta hiçbir yaprak kalmadı, hepsi döküldü. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu: Mümin farz namazı cemaatle kılsa şu yaprakların döküldüğü gibi günahları kendisinden dökülür". Bir diğer hadis de şu şekildedir:

⁶⁵ 696-697/1296-1297 yılında Safed'de doğmuştur. Şâfiî mezhebi âlimlerinden olan Safedî, İbn Cemâa, İbn Seyyidi'n-nâs, Mizzî, Zehebî gibi âlimlerden ders okumuş, Dımaşk'ta vefat etmiştir. İbnü'l-imâd, Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb, Beyrut 1979,VI, 200-201.

⁶⁶ el-Kâmûsu'l-muhîr ve Sifrü's-saâde adlı eserlerin sahibidir. Firûzâbâdi olarak da tanınan bu âlim, Şâfiî mezhebine mensuptur. 729/1329 yılında Şirâz'a bağlı Kâzerün'da doğmuş, babasından ve Şirâz âlimlerinden dinî ilimleri okuduktan sonra Yemen'e yerleşmiş, Yemen baş kadılığı yapmıştır. Sahih-i Müslim'i üç günde okuduğu nakledilmektedir. İbnü'l-imâd, a.g.e., VII, 126-127; Katip Çelebi, Keşfu'z-zunûn, Beyrut 1992, I, 14, 519.

⁶⁷ İbn Hacer, İsâbe, (İstiâb'la birlikte), I, 538; bk. Karî, a.g.e., s. 179, (Ebû Gudde'nin dipnotu).

⁶⁸ Firûzâbâdi, a.g.e., (thk. Muhammed Nuaym), Beyrut 1406, s. 10733; Karî, a.g.e., s. 179, (Ebû Gudde'nin dipnotu).

⁶⁹ İbn Hacer, Lisânü'l-mîzân II, 451.

⁷⁰ Zehebî, Siyer, XXII, 367; bk. Katip Çelebi, Keşfu'z-zunûn, Beyrut 1992, I, 550.

⁷¹ İbn Hacer, İsâbe, II, 523 vd.

قال صلى الله عليه وسلم من أكرم غنيا لغناه أو أهان فقيرا لفقره لم يزل في لعنة الله أبدا الأبدین الا أن يتوب " : Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Kim zenginliğinden dolayı bir zengine saygı gösterir veya bir fakire fakirliğinden dolayı değer vermezse tevbe edinceye kadar ebedi olarak Allah'ın lanetine uğrar." Kim, " من مات على بغض آل محمد مات كافرا " : Muhammed âilesine buğzederse kafir olarak ölür. " من مشط حاجبية كل ليلة وصلى على لم " : Kim her gece kaşlarını tarar ve bana salât ederse asla göz rahatsızlığı çekmez"⁷². " ذرة من أعمال الباطن خير من الجبال الرواسي من أعمال الظاهر " : Gizli amellerin zerresi dağlar gibi açıktan yapılan amellerden daha hayırlıdır"⁷³.

Reten'in uydurduğu bu rivayetleri değerlendiren Zehebî, bunların hepsinin hurafe olduğunu, onun sahabi ve uzun ömürlü olduğunu iddia eden insan suretinde bir şeytan veya Hz.Peygamber'e yalan isnad ederek cehennemde kendisine ev inşa eden sapık bir ihtiyar olduğunu söylemiştir⁷⁴.

12. Muammer Mağribî

Doğuda veya Mağrib'de sahabilerden ve uzun ömürlülerden olduğunu iddia edenlerdendir⁷⁵.

13. Yüsr b. Abdullah el-Mısrî

Yüsr de uzun zamandan sonra Hz.Peygamber'in sahabisi olduğunu iddia eden yalancılardandır⁷⁶. Mısır'da yaşayan bu kişi, Enes b. Malik'in azatlısıdır. Enes'ten naklettiği hadisler uydurma kabul edilmiştir. Rivayet ettiği iki hadis şu şekildedir: " إن ذاكر الله يجيء يوم القيامة و له نور كنور الشمس " : Allah'ı zikreden kişi, kıyamet gününde güneşin ışığı gibi parlayarak gelir"⁷⁷. " الدنيا ملعون ما فيها إلا ذكر الله ومن أوى إلى " : Dünya ve içindekiler melundur. Ancak Allah'ın zikri ve Allah'ın zikrine sığınanlar"⁷⁸.

Hicri II. asırdan başlayarak VII. asra varıncaya kadar her çağda Endülüs, Arabistan, Anadolu, Türkistan ve Hindistan gibi birbirine çok uzak olan bölgelerde sahabi olduğunu iddia ederek müslümanları sömürmeye çalışan pek çok insana rastlanmıştır⁷⁹. Bu gibi insanların Arap yarımadasından daha çok diğer bölgelerde çıkması, her halde bir tesadüf olarak değerlendirilemez. Zamanıyla sahte peygamberliğe heveslenenlerin herkese ibret olan dramatik sonlarını çok iyi bilen bu kişiler, sahabilik iddiasının Arap yarımadasında rağbet görmeyeceğini tahmin etmiş olmalıdırlar. Bunun için merkezden uzak, İslam Dini'nin daha geç kabul edildiği yerleşim yerlerinde, pek çok şeyden habersiz olan cahil halk

⁷² İbn Hacer, a.g.e., II, 450.

⁷³ İbn Hacer, a.g.e., II, 451.

⁷⁴ Karî, a.g.e., s. 179. (Ebû Gudde'nin dipnotu).

⁷⁵ İbn Arrâk, a.g.e., I, 119.

⁷⁶ Zehebî, Muğnî, II, 755; a. mlf., VII, 268; İbn Arrâk, a.g.e., I, 129.

⁷⁷ Karî, a.g.e., s. 241. (Ebû Gudde'nin dipnotu).

⁷⁸ İbn Hacer, Lisânü'l-mizân, VI, 297.

⁷⁹ Kandemir, a.g.e., s. 71-74.

kitleleri arasında sahabilik iddiasının prim yapacağını iyi hesap etmişlerdir. Asırlar sonra, gerçek mânada Hz.Peygamber'i gördüklerini iddia eden bu yalancılara ne yazık ki, işin gerçeğini bilmeyen bir takım saf insanlar itibar göstermiştir.

Hadisçiler ve sünnet âlimleri yukarıdaki isimleri zikredilen Eşec, Hırâş, Nastür er-Rûmî, Yüsr, Yağnem, İbrahim b. Hüdbbe, Reten el-Hindî ve bunlara benzer bazı cahillerin Hz.Peygamber'le bir araya geldikleri, ondan hadis dinledikleri, Hz.Peygamber'in de kendilerine "عمرک الله : Allah ömür versin" şeklinde dua ettiği konusunda nakledilen bütün rivayetlerin uydurma olduğu görüşündedirler. Zira Hz.Peygamber'i gören sahabilerden hiçbiri 95 yıldan daha fazla yaşamış değildir. O sahabi de araştırmanın başında belirtildiği gibi Ebu't-Tufeyl'dir. Ebu't-Tufeyl vefat ettiği sırada çevresindekiler ağlamış ve onun Resül-i Ekrem (s.a.)'le karşılaşan son kişi olduğunu söylemişlerdir⁸⁰. Bu rivayet, Resül-i Ekrem (s.a.)'in ömrünün son zamanlarında yatsı namazını kırdırdıktan sonra ashabına hitaben içinde bulunduğu yüzyılın başında, o sırada yeryüzünde yaşayan müminlerden hiçbirinin sağ kalmayacağını ifade ettiği hadise de uygun düşer⁸¹. Bu durumda başta Resül-i Ekrem (s.a.) olmak üzere, ardından onun ashabı, tâbiîn, tebe-i tâbiîn nesilleri, müçtehid imamlar, müfessirler, muhaddisler, fakihler, tarihçiler ve ümmetin diğer bütün âlimlerinin görüş ve fikirleri her şeyin önünde gelir. Onların bir konudaki açıklamaları, ciddiyetten uzak, ne oldukları belli olmayan bir takım kişilerin safsatalarına, saçmalıklarına feda edilemez. Bu noktada Resül-i Ekrem (s.a.)'in "Bu ilmi her kuşaktan adil olanlar yüklenecektir"⁸² hadisi ile Zehebî (ö.748/1347)'nin "Savaşların komutanları vardır. Savaşları onlar yönetir"⁸³ sözünü hatırlamak yeterli olacaktır. Hadis ve sünnetin tahrif edilmesinden endişe etmediğini söyleyen Abdullah İbnü'l-Mübarek (ö.181/797) de eleştiri zihniyetine sahip, münekkît otorite âlimlerin bu iş için yaşadıklarını ifade ederek aynı gerçeğin önemini vurgulamıştır⁸⁴.

Hakiki mânada olmamakla birlikte, mecazi anlamda bir çeşit mâna âleminde ruhani bir görüşmeyle sahabilik iddiası da tasavvuf tarihinde görülmüştür.

B. TASAVVUF TARİHİNDE SAHABİLİK İDDİASI

Hız.Peygamber'i müslüman olarak gören ve müslüman olarak ölen kişilere sahabi denileceği, başta hadisçiler olmak üzere genelde bütün İslam âlimlerinin kabul ettikleri ortak sahabi tanımıdır. Durum böyle olmasına rağmen tarihi süreç içinde bazı mutasavvıflar, sahabi kelimesinin bu şekildeki tanımıyla sınırlı kalmamış, sahabi kavramına daha geniş mânalar yüklemişlerdir.

Zâhir ulemâsının sahabi tanımını peygamberlik döneminde Hız.Peygamber'i müslüman olarak görenlerle sınırlı tutmalarına rağmen, süfilere sahabi kelimesi

⁸⁰ Aclünî, Keşfu'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs ammâ's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs, Beyrut 1985, II, 560-561.

⁸¹ Buhârî, İlim 41; Mevâkîr 20, 40; Ebû Dâvûd, Melâhim 18; Tirmizî, Fiten 64.

⁸² Hatîb, Şeref, s. 30.

⁸³ Zehebî, III, 1031.

⁸⁴ İbn Abdilberr, et-Temhîd, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî), Mağrib 1378, I, 60.

üzerinde işârî yorumlara girişmeleri, tasavvuf literatüründe yeni bir sahabi tanımının doğmasına yol açmıştır. Süfilere göre, tasavvufta kabul edilen “halifelik” mertebesine ayak basan bir insan sahabeden sayılır. Her ne kadar sahabi, Hz.Peygamber (s.a.)’i gören kişiye denilse de tasavvufî terimlerden biri olan yakaza yoluyla Resûl-i Ekrem (s.a.)’le karşılaşma, bizzat Resûl-i Ekrem (s.a.)’in kendisiyle görüşmeye yakın manevi bir hal olduğundan her iki durumda da Resûl-i Ekrem (s.a.)’i gören kişi tarikat büyüklerine göre sahabi derecesinde kabul edilmiştir⁸⁵. Süfiler, Allah’ı bilen kişiler anlamına gelen “ulemâ-i billah” dedikleri kişilerin sahabeden sayıldıklarını, normalde ashab-ı kiramın Resûl-i Ekrem’le birlikte olmalarının ilim öğrenmek için olduğunu, buna ilmî sohbet denildiğini, ulemâ-i billah olanların da Resûl-i Ekrem (s.a.)’in ilminden istifade etmek suretiyle bâtinî sohbetlerinin tıpkı zâhirî sohbet gibi olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla keşfe dayalı kavramlardan biri olan yakaza halinde, Resûl-i Ekrem (s.a.)’i gören ve bizzat kendisinden hadis işiten kişi sahabeden sayılır⁸⁶. Bu noktada yakaza terimi üzerinde biraz durmak gerekecektir.

Uyanık ve dikkatli olmak anlamlarına gelen yakaza kelimesini Seyyid Şerif (ö.816/1413), “Yapılmaması istenen bir şeyde Allah’tan gelen anlayış”⁸⁷ olarak tarif etmiştir. Süfiler, tarikatın başlangıcından itibaren keşif ve müşahedelerin başlayacağını, salıkların yakaza halinde yani uyanık bir durumda iken melekleri, peygamberlerin ruhlarını görebileceklerini, onların sözlerini işitebileceklerini ve onlardan bir çok faydalı şeyler iktibas edebileceklerini söylemişlerdir⁸⁸. İbn Arabî (ö.638/1240), bazı insanların uyku halinde idrak ettiklerini uyanıklıkta da idrak edebileceklerini, fakat bunun çok nadir bir hal olup ancak nebiler ve veliler gibi bu yolun ehli olanlara mahsus olduğunu söylemiştir.⁸⁹ Bu bilgiler gösteriyor ki, süfilere göre Resûl-i Ekrem (s.a.)’i yakaza halinde gören bir kimse sahabeden sayılır. Her çağda “hulefâ-i maneviyeye ve aktâb-ı bâtın”⁹⁰ bulunduğu, bunların Resûl-i Ekrem (s.a.)’in manevi meclisine dahil oldukları söylenmiştir⁹¹. Bütün bu açıklamalarda yakaza terimi dikkat çeker. Bu yolun dışında hangi sûrette olursa olsun, kişi sahabi olamaz. Meselâ, uyku hali böyle değildir. Uykuda Resûl-i Ekrem (s.a.)’in görülmesi, onunla biraraya gelinmesiyle sohbet gerçekleşmiş olmaz. Çünkü uykuda görülen suret hayalî, yakazada görülen ise hakiki sûrettir. Hayal gözüyle görülenle, kalp gözüyle müşahede edilen arasında fark vardır. Bundan dolayı bir kimsenin uyku halinde Resûl-i Ekrem (s.a.)’i görmesi ve

⁸⁵ Bursevî, Huccetü’l-bâliğa, İstanbul, 1291 s. 4.

⁸⁶ Bursevî, Kitabu’l-müteferrikât, Konya Yazma Eserler, nr. 3409, vr. 7b.

⁸⁷ Cürçânî, Tarifât, İstanbul ts., s. 259. bk. İbn Arabî, Kitabü ıstılahı’r’s-süfiyye, Haydarabad, 1367/1948, s. 17. Nitekim salihlerden bir cemaatin yakaza halinde korktukları bazı şeyleri Resûl-i Ekrem’e sordukları, Resûl-i Ekrem’in de onlara bunlardan çıkış yollarını gösterdiğiyle ilgili bilgiler için İbn Hacer, Fethu’l-bârî şerhu Sahihî’l-Buhârî, (thk. M. Fuâd Abdülbâki), I-XIII, Beyrut ts., XII, 385.

⁸⁸ Gazâlî, el-Munkızu mine’d-dalâl (çev. Hilmi Göngür), İstanbul 1990, s. 62; a.mlf., İhyâu ulümid-dîn, Mısır ts., III, 26-29.

⁸⁹ Keklik, Nihat, Muhyiddin İbnü’l-Arabi, el-Futühâtu’l-Mekkiyye, Ankara 1990, s. 430.

⁹⁰ Bursevî, Hadıs-i Erbaîn Tercemesi, İstanbul 1307, s. 226.

⁹¹ Bursevî, a.g.e., s. 226; a. mlf., Şerhu Nuhbeti’l-fiker, Bursa Genel, nr. 37, vr. 4a; Kitabu’n-Netice, (hız. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İstanbul 1997, I, 411.

ondan istifade etmesiyle sahabiliği gerçekleşmiş olmaz.⁹²

Süfilerin belirttiklerine göre Allah Teâlâ'nın iyi kulları anlamına gelen salihler içinde keşfinde Hz.Peygamber'le konuşarak, keşif âleminde Hz.Peygamber'e sahabi olan ve ondan hadis alan bir kişi kıyamette onunla birlikte diriltilecektir. Çünkü bu kişi, en şerefli, en üstün bir halde, Hz.Peygamber'e arkadaşlık yapan sahabilerden sayılır. Fakat keşfi bu özellikte olmayan, onlardan olamaz. Uyku halindeki biri, Hz.Peygamber'le görüşse, ondan hadis alsa, hatta hadisleri isnadında bulunan tenkit noktalarını tespit edecek şekilde tashih etse ve her gece uykusunda Hz.Peygamber'i görmüş olsa dahi bu mertebeye ve sahabi ismini almaya hak kazanamaz⁹³. İbn Arabî'den naklettiğimiz bu açıklamalara benzer bilgiler meşhür süfi âlim Şa'rânî (ö.974/1566)'de de görülmektedir. Şa'rânî, müridin belli bir nefis mücahedesini ve riyazatından sonra Resûl-i Ekrem (s.a.)'in meclisinde bulunabilecek bir seviyeye ulaşacağını, artık o kişinin uyanık bir haldeyken istediği an Resûl-i Ekrem'le görüşebileceğini belirtmektedir. Meselâ, Şeyh Ahmed ez-Zevâvî, Nûruddin eş-Şûnî, Aliyyü'l-Havvâs, Ebü'l-Abbas el-Mürsî, Ebu's-Suûd İbn Ebi'l-Âşir, İbrahim el-Metlûbî ve meşhur muhaddis Celâlüddin es-Süyûtî (ö.911/1505) bunlardan bazılarıdır. Öyle ki Şa'rânî, Süyûtî'nin yakaza halinde yetmiş küsur defa Resûl-i Ekrem'le buluştuğunu,⁹⁴ Metlûbî'nin her zaman bu mertebede bulunduğunu, Merâsî'nin ise Resûl-i Ekrem'in kendisinden bir saat gizlenmiş ve görünmemiş olsa, kendisini hiç bir vakit iman sahibi bir kul saymayacağını söylediğini nakletmektedir⁹⁵. Buna benzer bir rivayet de Şeyh Ebü'l-Hasen'den rivayet edilmektedir. Ebü'l-Hasen eş-Şâzeli (ö.656/1258) şöyle demiştir: "Eğer göz açıp kapayıncaya kadar, bir an bile Nebi (s.a.) benden gizlenmiş, görünmemiş olsa kendimi müslümanlardan saymam"⁹⁶.

Süfilerdeki bu anlayışın bir benzeri, Osmanlı döneminde yaşamış müfessir ve süfi âlim İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725)'de de görülmektedir. Bursevî, Şam'da ikamet ettiği 1129/1717 yıllarında bir gece yakaza durumdayken Resûlullah (s.a.)'i gördüğünü, kendisiyle sohbet ettiğini iddia etmiş, Resûl-i Ekrem (s.a.) kendisine; "من تحقق اسمي تحقق اسمه" : Yani ismimin hakikatine eren kişinin ismi de hakikate erer"⁹⁷ buyurmuştur. Bu görüşme ile gerçek bir sohbetin gerçekleştiğini, bu sözün hadis-i şeriflerden, kendinin de sohbetle şereflenmesinden dolayı sahabeden olduğunu büyük bir coşku içinde haber

⁹² Bursevî, Huccetü'l-baliğa, s. 4; a. mlf., bk. Silsile-i Celvetiyye, İstanbul 1291, s. 106; Şerh-i Pend-i Attâr, İstanbul 1250, s. 480.

⁹³ İbn Arabî, el-Fütühâtu'l-Mekkiyye, Mısır, 1329, III, 50 (313. bâb).

⁹⁴ Şa'rânî, Uhdü'l-kübrâ, s. 43-44; Süyûtî ile ilgili bu menkıbeyi Ayderûsî, Târihu'n-nürî's-sâfir an ahbâri'l-karnî'l-âşir, Beyrut 1985, s. 52'de ve İbnü'l-imâd da VIII, 53-54'te nakletmişlerdir. Öyle ki Resûl-i Ekrem, Süyûtî'ye "Şeyhu'l-hadis" diye iltifat bile etmiştir. Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb, Beyrut 1979, VIII, 54.

⁹⁵ Şa'rânî, Levâkihu'l-envari'l-kudsiyye (çev. Selahaddin Alpay, Uhdü'l-kübrâ, İstanbul 1981, s. 44. bk. a. mlf., Tenbihu'l-muğterrin, (trc. Ömer Temizel, İslam Büyüklerinin Örnek Ahlakı), İstanbul 1979, s. 24-25.

⁹⁶ Süyûtî, Nuzûlü İsa'bni Meryem ahira'z-zaman, (thk. M. Abdülkadir Ata), Beyrut 1985, s. 46

⁹⁷ Bursevî, Hadis-i Erbaîn, s. 110, 152; Kevserî, Makâlât, Humus 1388, s. 592.

vermiştir⁹⁸. Bunun dışında bir kaç kere Resûl-i Ekrem (s.a.)'i müşahade ettiğini, yakaza halinde Medine sokaklarında karşılaştığını söylemiştir⁹⁹. Görüldüğü gibi sûfilere bir çoğunda Hz.Peygamber'in mâna âleminde görülmesi durumu vardır. Bu görme olayında bir insanın sūfiyye ıstılahındaki tariflere göre sahabi sayılabilmesinin şartı, yakaza halinde Resûl-i Ekrem (s.a.)'i görmek ve doğrudan doğruya ondan hadis işitmektir¹⁰⁰. Buna göre Asr-ı Saâdet döneminden sonra bir insan, Hz.Peygamber'i yakaza hallerinden birinde görse ve ondan hadis işitse, sūfilere göre o insan sahabeden sayılır. Onlara göre böyle manevi derecelere yükselmiş mâna erlerinin Hz.Peygamber'i görmeleri, ondan bir şeyler işitmeleri mümkündür. Böyle bâtinî yolla gerçekleşen bir sohbet, tıpkı zâhirî sohbet gibidir. Bu ikisi arasında sūfilere göre bir fark yoktur. Fakat bu makam tasavvuf içinde belli makamlardan geçmeye bağlı olduğundan, tatmayan kimsenin bunun hakikatını bilemeyeceği söylenmiştir¹⁰¹.

Tamamen tasavvufî bir mahiyet arzeden bu sahabe tanımına hadisçiler katılmamışlardır. İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448), meşhur Buhârî şerhinde yakaza halinde Resûl-i Ekrem (s.a.)'i gören bazı salihler için bunun gerçekten zor olduğunu, eğer zâhirine hamledilirse bu kişilerin sahabeden sayılacaklarını, bu durumda kıyamete kadar Hz.Peygamber'le sohbet ihtimalinin gündeme geleceğini söylemiş, hadisçilerin bu konudaki olumsuz tavırlarını ortaya koymuştur¹⁰². İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1566) de mâna âleminde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in görülmesiyle sahabiliğin gerçekleşmeyeceğini, sahabi olabilmek için onu mülk âlemi dediği dünyada yaşarken görmek gerektiğini, aksi takdirde ruhlar âleminde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in ümmetini, ümmetinin de Resûl-i Ekrem (s.a.)'i görmüş olacağından bütün ümmetin sahabi sayılmasının söz konusu olduğunu, bunun ise doğru olmadığını söylemiştir.¹⁰³ Hadisçilerin ve diğer İslam âlimlerinin mâna âleminde bir insanın Resûl-i Ekrem (s.a.)'i görmesiyle sahabi olunamayacağını belirten görüşleri tutarlıdır ve ilmî anlayışı yansıtmaktadır. Böylesine zâhirî ve bâtinî görüşme şeklindeki ikili ayırım, ilimlerin zâhir ve bâtin diye iki kısma ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Bâtına, iç âleme yönelik kalp işlerini esas alan tasavvufî anlayışta böyle bir sahabilik gerçekleşse de, zâhire bakan ona göre hüküm veren dinî deliller açısından bunu tasvip etmek mümkün değildir. İslâm'da ruhanî hayatın varlığı kesin olmakla birlikte, bu hayat anlayışının dinin yerleşmiş temel kurallarıyla karıştırılmamasına dikkat edilmelidir. Böyle bir anlayış, dinin doğru anlaşılması açısından son derece önemlidir.

⁹⁸ Bursevî, Silsile, s. 106; bk a. mlf., Müteferrikât, Konya Yazma Eserler, nr. 3409, vr. 7^b-8^a.

⁹⁹ Bursevî, Müteferrikât, vr. 25^a.

¹⁰⁰ Bursevî, Risâle-i kelime-i tevhid, Koyunoğlu, nr. 10766. vr. 11a. Nitekim İbn Arabî, Rûh'un hakikat-ı Muhammed'e ilka ettiğini, Rûh'un bu ilkasını işiten keşif sahibinin Resûlullah (s.a.)'in lisanından işiten sahabi gibi olduğunu söylemektedir. Fütûhât, I, 150 (14. bab).

¹⁰¹ Bursevî, a.g.e., vr. 11a.

¹⁰² İbn Hacer, Fethu'l-bârî, XII, 385; bk. Mübarekfürî, Mukaddimetu Tuhfeti'l-ahvezî, Beyrut 1346, s. 308.

¹⁰³ Heytemî, el-Fetâva'l-hadisîyye, Mısır 1970, s. 300. bk. Yusuf b. Yakub, Tenbihü'l-gabî, İstanbul ts., s. 16-17.

SONUÇ

Hız.Peygamber'in vefatından asırlar sonra, hayatında onu göremeyen bir takım insanların sahabilik iddiasıyla ortaya çıkması esef verici olmakla birlikte, tarihi bir gerçektir. Kişisel çıkarlarına din maskesi adı altında ulaşmaya çalışan, saf ve temiz kalpli müslüman halk kitlelerini kandıran bu adamlar amaçlarına büyük ölçüde ulaşmışlardır. Kendilerini uzun zaman yaşayanlar manasına gelen "muammerün" kelimesiyle halka tanıtan bu din sömürücüleri, bizzat Hız.Peygamber'le görüştiklerini, ondan hadis işittiklerini söyleyerek isnad zincirlerinden, kendilerine gelebilecek her türlü eleştirilerden yakalarını kurtarmayı belli ölçülerde başarmışlardır. Bu vesileyle, müslüman toplumlarda hiçbir hadis uydurucusuna nasip olmayan bir saygınlık kazanmışlardır. Sayıları hakkında kesin bir rakam vermemekle birlikte, burada adları geçen on üç kişiden daha fazla oldukları anlaşılan bu sözde sahabilerin en büyük zararı, hadis uydurma faaliyetlerinin artmasına, din adına müslüman kitlelerin sömürülmesine sebep olmalarıdır. Bu gibi yalancıların tanınmasında tarih ilminin büyük faydası görülmüş, tarihi olaylarla uyuşmayan haberler gerçek dışı sayılmıştır¹⁰⁴. Dolayısıyla, rivayete dayanan geçmiş bilgilerin doğruluğunu tespit etmede her zaman tarih ilmi bir kriter olarak kabul edilmeli, bu ilim dalından gerektiği şekilde yararlanılmalıdır.

Tasavvuf tarihinde süfilerin iddia ettikleri sahabilik anlayışı ise kötü bir niyete dayanmamaktadır. Müslümanlar üzerinde manevi bir otorite kurma yolunu açan bu çeşit bir sahabilik iddiası, ehil kişiler tarafından yapıldığı takdirde herhangi bir istismar söz konusu olmayabilir. Ancak, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de ehil insanların yanı sıra art niyetli insanların olabileceği ihtimalini de hesaba katmak gerekir. Tasavvufta kabul edilen sahabilik anlayışı, alışılan ilmî usullere uygun olmadığından kabulü mümkün değildir. İslam âlimlerinin benimsediği sahabe tanımı yegane tanımdır ve bu tanımdan asla taviz verilemez. Süfilerin kendilerine mahsus sahabilik anlayışı yukarıda geçen sözde sahabilerin iddialarından ayrılmaktadır. Konu itibarıyla her ne kadar Hız.Peygamber döneminden sonra sahabilik iddiası başlıklı bu araştırmada, sahte sahabilerin yanı sıra, süfilerin sahabilik anlayışından da bahsedilmesi, konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla yöneliktir. Zaten konu farklı iki başlık altında ele alınmıştır. İki tür sahabilik anlayışının her bakımdan eşit olmadıkları, birincisinde istismarın, kötü niyetin mevcudiyeti açıkça gösterilirken, ikincisinde daha müspet bir tavır sergilenmeye çalışılmıştır. Tasavvuftaki sahabilik anlayışı, manevi derecelere ulaşmış olan Allah dostlarının tahdis-i nimet kabilinden ifade ettikleri bir takım hallerin sözle ifadesinden ibarettir. Takva sahibi, Allah'tan korkan salih insanların din istismarcılığıyla töhmet altına almak haksızlık olur. Zira anlaşıldığı kadarıyla onların Resûl-i Ekrem (s.a.)'le görüşmeleri ruhani bir görüşmedir. Böyle bir şey imkan dahilinde olabileceğinden, bunu reddetmek yerine, bunun bağlayıcı olmadığı, ilmî anlayışla bağdaşmadığı noktası üzerinde durulmalıdır. Nitekim önceki âlimlerden bu görüşte olanlar vardır. Heytemî (ö.974/1566), her zaman Resûlullah (s.a.)'le yakaza halinde görüşmenin, ondan ilim almanın mümkün olduğunu belirtmiş, Bârîzî, (ö.438/1046), Gazâlî (ö.505/1111), İbn Ebî Cemre

¹⁰⁴ Kandemir, a.g.e., s. 186.

(ö.699/1300), Tâc es-Sübki (ö.711/1311), Afif el-Yâfiî (ö.768/1363) gibi âlimlerin bu fikirde olduklarını söylemiştir¹⁰⁵. Yalnız önemle belirtmek gerekir ki, burada da dikkatli olmak lazımdır. Ölçüyü aşan, müslüman kitleleri din adı altında yanlış yönlendirmeye ve onlardan maddi çıkar sağlamaya çalışanları Allah adına İslam adına, kınayanın kınamasından korkmadan eleştirmeli, hataları gösterilmelidir. Bu kişisel bir tavır olmaktan daha çok, iyiliği emredip kötülüğü yasaklama kapsamında değerlendirilmesi gereken kutsal bir görev olarak algılanmalı ve her müslüman gücü ölçüsünde bunu yapmalıdır. Son söz olarak şu gerçeğin önemi bir kez daha vurgulanabilir:

Tarihin hangi döneminde olursa olsun, müslümanlar tenkit zihniyetine sahip olmalı, din adına yapılacak her türlü sömürü faaliyetlerine karşı uyanık bulunmalıdırlar.

¹⁰⁵ Heytemî, el-Fetâvâ'l-hadisiyye, Mısır 1970, s. 297.